

2.2. WARTOŚCI PREFEROWANE PRZEZ UCZNIÓW GIMNAZJUM

MIEJSCE WARTOŚCI W PODSTAWIE PROGRAMOWEJ

Reforma ustrojowa systemu edukacyjnego była następstwem niewydolności szkolnictwa w tym również nie spełnienia przez szkołę oczekiwań w zakresie poprawy pracy wychowawczej. Autorzy reformy powyższy stan rzeczy poza przyczynami natury dydaktycznej upatrywali m.in. w chaosie w sferze wartości utrudniającym młodzieży zdobywanie rozeznania etycznego.¹ Stąd, w założeniach reformowanej szkoły zapisano pomoc młodzieży w uzyskaniu orientacji etycznej i hierarchizacji wartości, personalizację życia w rodzinie, w grupie koleżeńskiej, w szerszej społeczności oraz kształtowanie etyki pracy.²

Wyżej przywołane założenia w zakresie wychowania wprost można odnieść do gimnazjum – nowego typu szkoły wprowadzonego do ustroju szkolnego od 1 września 1999 r., które miało być wizytówką przeobrażeń w systemie edukacyjnym. Odniesienie to jest uprawnione z uwagi na okres dojrzewania 13–16-letnich uczniów i związane z nim chaos w sferze aksjologicznej oraz wielorakie trudności wychowawcze.³ Ich przezwyciężaniu, poszukiwaniu siebie samego, odkrywaniu, dochodzeniu do wartości służą treści kształcenia zawarte w podstawie programowej gimnazjum.⁴ Istotną rolę w tym względzie spełnia kształcenie literackie. Korzystając z zasobów literatury polskiej, czy arcydzieł światowych, uczeń gimnazjum z pomocą nauczyciela może szukać i trafić do głębi wartości humanistycznych: prawdy, dobra, miłości, piękna, sprawiedliwości i patriotyzmu.⁵ Odwoływanie się do literatury zawsze służy odkrywaniu wartości.⁶ Szczegółowa analiza podstawy programowej ukazuje szerokie w procesie dydaktyczno-wychowawczym możliwości kształtowania postaw i przekonań oraz działania uczniów zgodnie ze społecznie aprobowanymi normami etycznymi.

Jednak codzienność w gimnazjum, manifestowane przez uczniów poglądy, zachowania odbiegające od przyjętych norm postępowania i agresji, rodzą pytania o cele życiowe, o uznawane normy i system wartości młodzieży kończącej III etap edukacji w zreformowanej szkole.

ZAŁOŻENIA I TECHNIKA BADAŃ

Celem badań było ustalenie hierarchii wartości za Miltonem Rokeachem rozumianej „...jako trwałe przekonanie, że określony sposób postępowania lub ostateczny stan egzystencji jest osobiście lub społecznie preferowany w stosunku do alternatywnego sposobu postępowania lub ostatecznego stanu egzystencji”.⁷

¹ Reforma systemu edukacyjnego. Projekt. Warszawa 1998, WSiP, s. 36–37.

² Tamże, s. 37.

³ E. Kameduła, *Kształcenie gimnazjalne – założenia a rzeczywistość*, [w:] *Edukacja jutra*. VIII Tatrzańskie Seminarium Naukowe pod red. W. Kojas, E. Piotrowskiego, T.M. Zimnego, Częstochowa 2002, s. 161.

⁴ Rozporządzenie MEN z dnia 21 maja 2001r. w sprawie podstawy programowej... Dz.U.Nr 61 z dn. 19.06.2001 r. poz. 625.

⁵ E. Czaja, *Wartości uniwersalne w realizacji treści programowych kształcenia literackiego na poziomie klasy II gimnazjum*, [w:] *Edukacja jutra*. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe pod red. Fr.Bereźnickiego i K. Denka. Szczecin 2005, s. 119

⁶ K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998, s. 144.

⁷ M. Rokeach, *The nature of human values*, New York, Free Press 1973, s. 5.

Badanie przeprowadzono w 2004 roku wśród 109 uczniów (64–59% – płci żeńskiej i 45–41% – płci męskiej) klasy III gimnazjum w środowisku miejskim.⁸

Chodziło o odpowiedź na pytania:

- 1) Jakie wartości młodzież gimnazjalna ceni najbardziej?
- 2) Czy i jak płeć determinuje hierarchię wartości?

W stosunku do powyższych problemów przyjęto założenia:

- 1) Uczniowie klasy III gimnazjum najbardziej cenią wartości wyniesione z domu rodzinnego i związane z własnym doświadczeniem życiowym,
- 2) Płeć nie różnicuje hierarchii wartości odnoszących się do najważniejszych celów i dążeń młodzieży. Preferencje dziewczyn i chłopców są zróżnicowane w stosunku do zachowań, cech i sposobów postępowania.

W badaniu wykorzystano adaptowaną przez Piotra Brzozowskiego polską wersję (E-4) Skali Wartości Milтона Rokeacha zawierającą podskale wartości ostatecznych

(WO) – najważniejszych celów, dążeń oraz podskale wartości instrumentalnych

(WI) – zachowań, cech, najogólniejszych sposobów postępowania służących realizacji tych celów.⁹

Kwestionariusz składa się z dwóch części:

- część pierwsza dotyczy informacji o respondencie i zawiera instrukcję dla badanego,
- część drugą stanowią zamieszczone na oddzielnych kartkach dwie listy po 18 wartości na każdej z nich podanych w porządku alfabetycznym. Zadanie respondenta polegało na uporządkowaniu pod względem ważności kolejno pierwszej i drugiej listy przez wpisanie cyfr od 1 (ranga najwyższa) do 18 (ranga najniższa) obok każdej wartości.

W kwestionariuszu, każda wymieniona wartość została dodatkowo określona, np.: dostatnie życie /dobrobyt/¹⁰

Respondentom zapewniono warunki nieskrępowanego, samodzielnego wypełnienia kwestionariusza.

W ilościowym opracowaniu wyników badań, poszczególnym rangom wartości przypisano stosowaną wartość liczbową, np.: ranga 1–18 punktów, ranga 2–17 punktów itd. Co umożliwiło obliczenie średniej arytmetycznej, ustalenie hierarchii poszczególnych wartości w badanej grupie.

WYNIKI BADAŃ

HIERARCHIA WARTOŚCI OSTATECZNYCH

Spośród wartości ostatecznych respondenci, jako najważniejsze w kolejności uznali (patrz tabela 1):

Zdecydowanie najwyższe miejsce w hierarchii zajęło „bezpieczeństwo rodziny” – wartość niekwestionowana przez 70% respondentów.

W innych badaniach przeprowadzonych przed emisją filmu przedstawiającego atak terrorystyczny na World Trade Center w Nowym Jorku „pokój na świecie” zajmował szóste miejsce, a bezpieczeństwo narodowe odległą dziesiątą pozycję w hierarchii wartości. Natomiast w badaniu po emisji filmu z wydarzeń w dniu 11 września 2001 roku „pokój na świecie” przesunął się na drugie miejsce z odsetkiem wskazań zbliżonych do wartości „bezpieczeństwo rodziny”, a „bezpieczeństwo narodowe” zyskało we wskazaniach 100 punktów więcej zajmując w hierarchii trzecie miejsce.¹¹

Również w badaniach Kazimierza Denka uczniowie i studenci umieścili rodzinę na trzecim miejscu wśród 30, a ojczyzna znalazła się w grupie 15 najwyższej rangowanych wartości.¹²

Nie wydaje się, aby preferencje respondentów były konsekwencją okresu dorastania, gdyż wartości, np. „wolność” i „poczucie własnej godności” odnoszące się do osobistej niezależności i poczucia własnej wartości zajmują (wobec siebie) w hierarchii odległe miejsca. Wysokie miejsce „wolności” w hierarchii

⁸ Badanie w ramach pracy dyplomowej pod moim kierunkiem przeprowadzili studenci KPSW: Adriana Meller, Monika Prechel, Maciej Zawieruszyński.

⁹ Piotr Brzozowski, *Skala Wartości – polska wersja tekstu Milтона Rokeacha* [w:] R. Drwal (red.) *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej* 1989, Lublin, Wyd. Uczelniane UMES, s. 103–106.

¹⁰ Tamże, s. 104–105.

¹¹ Badania pod moim kierunkiem przeprowadziła Angelika Bobkowska – studentka KPSW w ramach pracy licencjackiej nt. „Systemy wartości młodzieży gimnazjalnej w aspekcie aktów terrorystycznych”.

¹² K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, 1999, s. 73.

Tabela1. Kolejność wartości ostatecznych

WARTOŚCI	RANGA	GRUPA WARTOŚCI WG STOPNIA IMPERATYWNOŚCI
bezpieczeństwo rodziny wolność pokój na świecie mądrość bezpieczeństwo narodowe	I II III IV V	I
prawdziwa przyjaźń poczucie własnej godności szczęście dojrzała miłość dostatnie życie równość	VI VII VIII IX X XI	II
równowaga wewnętrzna zbowienie przyjemność życie pełne wrażeń uznanie społeczne poczucie dokonania świat piękna	XII XIII XIV XV XVI XVII XVIII	III

wartości jest zgodne z cechą dorastającej młodzieży przejawiającej się w zbyt dużej koncentracji na sobie i dążeniu do niezależności.¹³

Wysoka ranga kształtowanych przez rodzinę wartości jest: „bezpieczeństwo rodziny”, „pokój na świecie”, „mądrość” (dojrzałe rozumienie życia), „bezpieczeństwo narodowe” i „prawdziwa przyjaźń” – potwierdzają przyjęte pierwsze założenie badawcze.

HIERARCHIA WARTOŚCI INSTRUMENTALNYCH

Wartości instrumentalne według stopnia imperatywności utworzyły taką oto hierarchię:

Tabela2. Kolejność wartości instrumentalnych

WARTOŚCI	RANGA	GRUPA WARTOŚCI WG STOPNIA IMPERATYWNOŚCI
uczciwy kochający odpowiedzialny ambitny intelektualista	I II III IV V	I
pomocny odważny uprzejmy czysty wybaczący niezależny	VI VII VIII IX X XI	II
logiczny pogodny opanowany obdarzony wyobraźnią uzdolniony o szerokich horyzontach posłuszny	XII XIII XIV XV XVI XVII XVIII	III

¹³ J. Reykowski, *Szkice z teorii osobowości*, 1975, s. 168.

Respondenci najwyższej rangi nadali wartościom grupy pierwszej. Są to cechy kształtowane w domu rodzinnym. Ich uszeregowanie jest kolejnym argumentem przemawiającym za weryfikacją pierwszej hipotezy.

Warto zaznaczyć, że wartość „posłuszny” była czterokrotnie rzadziej wybierana jako ważna, istotna niż wartość „uczciwy”. Takie wskazania respondenta wpisują się w charakterystyczną dla wieku dorastania skłonnością do nieposłuszeństwa.

WYBÓR WARTOŚCI ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ

Znamiennym rysem wieku dorastania jest pojawienie się w centrum przeżyć dziecka problemu wartości. Postępująca wraz z rozwojem psychofizycznym świadomości własnych cech, stanów, przeżyć i możliwości oraz wzrost znajomości różnorodnych, często sprzecznych norm postępowania, celów i ideałów funkcjonujących w środowisku powoduje rozchwianie emocjonalne.¹⁴ Dezorientację tą pogłębiają potrzeby heteroseksualne związane z biologicznym dojrzewaniem zróżnicowane ze względu na płeć.¹⁵ Proces ten rzutuje na preferencje w świecie wartości przez dziewczyny i chłopców co jest ukazane w tabeli 3 i 4 na kilku przykładach wartości najbardziej i najmniej cenionych przez respondentów.

Tabela 3. Hierarchia wartości ostatecznych a płeć

	CHŁOPCY		DZIEWCZYNY	
	Wartości	Ranga	Wartości	Ranga
Wartości cenione najbardziej	bezpieczeństwo rodziny	I	bezpieczeństwo rodziny	I
	mądrość	II	pokój na świecie	II
	wolność	III	wolność	III
	równowaga wewnętrzna	IV	mądrość	IV
	szczęście	V	poczucie własnej godności	V
	pokój na świecie	VI	prawdziwa przyjaźń	VI
Wartości cenione najmniej	życie pełne wrażeń	XVII	świat piękna	XVII
	uznanie społeczne	XVIII	poczucie dokonania	XVIII

Spośród wartości ostatecznych chłopcy i dziewczyny w równym stopniu najbardziej cenią tylko „bezpieczeństwo rodziny” i „wolność” rozumianą jako niezależność osobistą, wolność wyboru.

Zastanawiające, że „szczęście” (radość, zadowolenie) wskazali przede wszystkim chłopcy, a „poczucie własnej godności” (samopoważanie) dziewczyny. Preferencje dziewczyn można uznać jako następstwo oddziaływań wychowawczych.¹⁶ Niepokojące jest niedocenianie przez chłopców wartości „uznanie spo-

Tabela 4. Wartości instrumentalne a płeć

	CHŁOPCY		DZIEWCZYNY	
	Wartości	Ranga	Wartości	Ranga
Wartości cenione najbardziej	uczciwy	I	kochający	I
	intelektualista	II	uczciwy	II
	ambitny	III	czysty	III
	czysty	IV	ambitny	IV
	odpowiedzialny	V	intelektualista	V
	kochający	VI	pomocny	VI
Wartości cenione najmniej	posłuszny	XVI	posłuszny	XVI
	uzdolniony	XVII	o szerokich horyzontach	XVII
	o szerokich horyzontach	XVIII	uzdolniony	XVIII

¹⁴ M. Chłopkiewicz, *Osobowości dzieci i młodzieży – rozwój i patologia*, Warszawa 1980, s. 138.

¹⁵ T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1977, s. 169–170.

¹⁶ Por. tamże, s. 170–172.

leczone" ważnej w funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego. U dziewczyn budzi obawy brak akceptacji wartości „poczucia dokonania „ lub inaczej poczucie sprawstwa jako elementu działania podmiotowego.

Przegląd hierarchii wartości (tab. 3) pozwala uznać, iż płeć różnicuje preferencje wartości ostatecznych przez młodzież gimnazjum.

Poza wartościami „odpowiedzialny” (chłopcy) i „pomocny” (dziewczyny) respondenci bez względu na płeć preferują te same zachowania, cechy i sposoby postępowania z tym, że nadają im różne miejsca w hierarchii wartości. Wyraźna różnica występuje w ocenie „kochający”, wartości najbardziej cenionej przez dorastające dziewczyny.

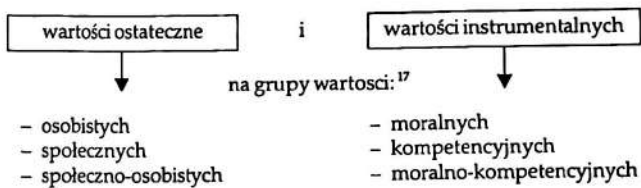
Respondenci najmniej cenią te same wartości, a ich zróżnicowanie w hierarchii jest nieistotne.

Na podstawie przeprowadzonych badań można uznać, że płeć w niewielkim stopniu różnicuje preferencje wartości instrumentalnych.

CO Z SYSTEMEM WARTOŚCI?

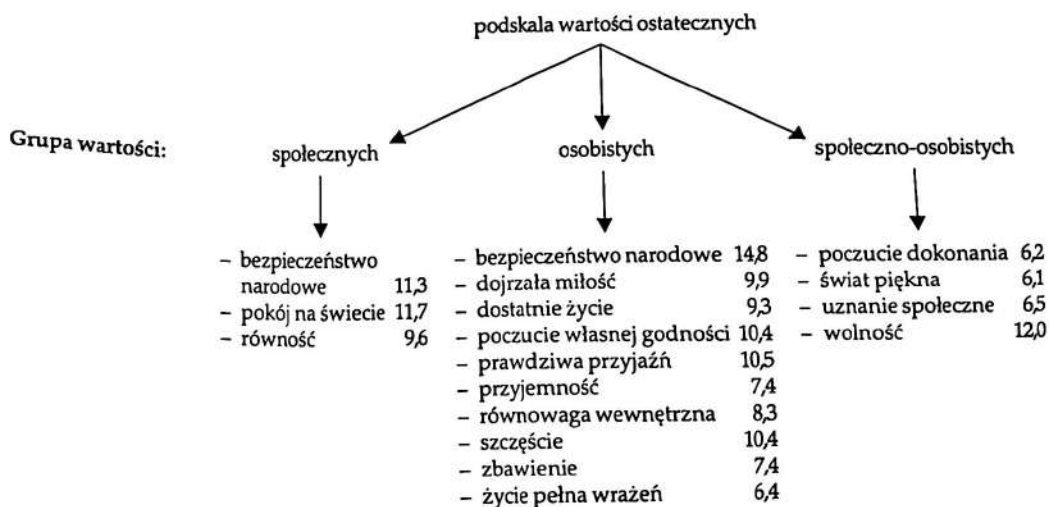
Przedstawiona hierarchia wartości ostatecznych, instrumentalnych również z uwzględnieniem płci respondentów nie daje pełnego obrazu preferencji badanej młodzieży.

Grupowanie podskal:

pozwała bardziej wnikliwie określić na ile preferowane wartości tworzą system wg M. Rokeacha „trwałą organizacją przekonań o preferowanych sposobach postępowania lub ostatecznych stanach egzystencji wzdłuż kontinuum względnej ważności”.¹⁸

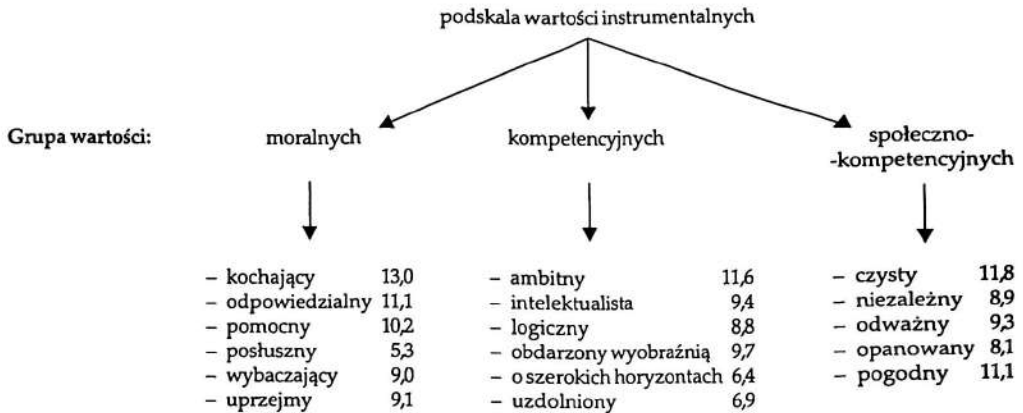
W wyszczególnionych wyżej grupach wartości ostatecznych, poszczególne wartości uzyskały następującą punktację (średnia arytmetyczna):

¹⁷ P. Brzozowski, *Skala Wartości...*, op. cit., s. 88.

¹⁸ M. Rokeach, *The nature...*, op.cit., s. 5.

Można przyjąć, że najbardziej trwała organizacja przekonań występuje w grupach wartości społecznych jako najbardziej docenianych oraz w grupach wartości społeczno-osobistych niedocenianych przez młodzież z wyjątkiem wolności. Najbardziej niespójne są preferencje wartości osobistych co może wynikać z tendencji do samoizolacji dorastającego człowieka¹⁹ i ze zróżnicowanego doświadczenia życiowego.

Preferencje wartości ujętych w poszczególnych grupach wartości instrumentalnych są bardziej przejrzyste niż w przypadku wartości ostatecznych. W system układają się wartości moralne chociaż zakłóca je niski poziom wskazań wartości „posłuszny”. Względna spójność wartości moralnych tłumaczyć można skłonnością dorastających dziewczyn i chłopców do koncentrowania się na moralnym aspekcie swego „ja”²⁰

Brak spójności występuje w grupach wartości kompetencyjnych, w których zawarte są cechy o charakterze intelektualnym. Stwierdziła to Grażyna Szymańska w badaniach 15-latków ze szkół miejskich. Autorka uważa, że stykając się w życiu codziennym z określonymi wartościami młodzież ich nie docenia.²¹

Przedstawione wyniki badań są niekoherentne. Brak spójności w preferencjach wartości, to, że nie układają się w trwałą organizację przekonań jest rezultatem antycypacyjnego idealizmu, okresu dorastania. Młodzież jest ufna. Wierzy w możliwość osiągnięcia szczęścia, dobra i prawdy.²² Jednak w wyniku rozczarowań i konfliktów, ciągłych rozterek i niepewności przerzuca się od jednego stanowiska do drugiego. Świat wartości ulega ciągłym zmianom i przeobrażeniom. Stąd brak przekonań, że badani uczniowie gimnazjum w swoim postępowaniu kierują się systemem wartości.

KONKLUZJA

Preferencje wartości kształtują się pod wpływem doświadczeń życiowych podmiotu, środowiskowych i kulturowych warunków oraz oddziaływań wychowawczych tworząc określoną hierarchię. Dla procesu wychowania nie jest obojętne jakie wartości są uznawane przez młodzież w okresie dorastania, na progu kolejnego etapu swojego życia społecznego i gospodarczego zwłaszcza o charakterze trwałym stawiają człowieka wobec nowych problemów co w konsekwencji prowadzi do przemian w systemie wartości. Warto więc podjąć ponownie za 3 lata badanie tej młodzieży kończącej liceum i prześledzić na ile zmieniły się ich cele, dążenia oraz sposoby postępowania służące realizacji tych celów.

¹⁹ J. Rejkowski, *Szkice...*, op.cit., s. 168.

²⁰ Tamże, s. 168.

²¹ G. Szymańska, *Zmiana wartości u młodzieży*, [w:] „Akta Uniwersytatis Wratislaviensis” 1992, nr 1196, s. 116.

²² R. Łapińska i M. Żebrowska, *Wiek dorastania*, [w:] „Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży” pod red. M. Żebrowskiej, 1980, s. 777.